

РАЗВИТИЕТО НА МЕТРОРИТМИЧНИЯ УСЕТ – СРЕДСТВО ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА ДЕЙНОСТ В ЧАСОВЕТЕ ПО СОЛФЕЖ

Нина Начева

Музикалното изкуство си служи с абстрактни изразни средства. Тяхното възприемане и използване в изпълнителската и слушателската дейност при обучението като художествен израз на творческия замисъл минава през асоциативното мислене. Активното мисловно участие на учениците в урока определя степента на интелектуализацията на учебния процес.

Според педагогическата литература интелектуалното развитие е съвкупност от познавателните функции на индивида и приложение на познанията в нови условия и ситуации. Немислима е каквато и да е човешка дейност, в която да участват само емоциите., без присъствието на умствени процеси. Това се отнася и за музикалното възпитание, в още по-голяма степен за обучението по солфедж, при което наред с развитието на музикалния слух чрез способностите се осмислят музикално-изразните средства.

Метроритъмът е едно от основните изразни средства в музи-

ката. При овладяване многообразието в закономерностите му на лице е аналогия с осмислянето на математическите принципи и представи за величина. В този смисъл с основание може да извлечем пряка и косвена насоченост на обучението по солфедж към проблемите на интелектуалното развитие. Елементите на метроритъма се осъзнават чрез аритметичните представи за величина, които в музиката са изразени с нотни стойности и тактови размери. Двете възпитателни сфери на обучението, интелектуалната и естетическата, се добиват и интегрират.

Умението да се използват сложните комбинации от тонови трайности, организирани в различни по сила метрични моменти, в равномерно темпо, е съществена мисловна дейност. Това поражда *хипотезата*: развитието на метроритмичния усет е средство за стимулиране на интелектуалната дейност в урока по солфедж.

В структурата на понятието музикален метроритъм се обеди-

няват 3 компонента: *метрум*, представляващ периодическа пулсация на силни и слаби метрични времена; *ритъм* – редуване на различни по трайност тонове с техните многообразни комбинации и паузи; *темпо* – скоростта, с която се редуват метричните времена. Метрумът, ритъмът и темпото са взаимно съподчинени. Като теоретическа постановка те имат самостоятелно значение. Но като психологическа категория метроритмичният усет е едно понятие и една от основните музикални способности. Тези отделни страни са неразривно свързани и се проявяват съгласувано, при което темпото, размерът и ритъмът действат координирано. В процеса на обучение при развитието на метроритмичния усет тези три страни се усвояват във взаимна връзка и взаимодействие, макар че всяка от тях може да бъде обект на специално упражнение.

Формирането и развитието на метроритмичния усет преминава през няколко етапа:

Първият етап е начално формиране на способността. Свързва се с емоционалното преживяване на музиката. Без да бъдат предварително насочвани, децата реагират спонтанно с движения на главата, краката и ръцете. Това е гаранция за преживяване на музикалния метроритъм.

Вторият етап се характеризира с целенасочено натрупване на метроритмичните представи. Чрез музикалния материал се създават слухови представи за редуването на различни по времетраене тонове, организирани в силни и слаби метрични моменти. Осъзнава се основното делене на тоновете трайности 2:1.

Третият етап е усвояване на теоретични знания за метроритмичните закономерности. Това е периодът на нотно оgramотяване, протичащ в следната последователност:

- а) метрична пулсация;
- б) основни нотни стойности;
- в) основни ритмични групи;
- г) комбинациите между тях;
- д) основните ритмични групи, получени чрез точкуване, неправилно деление на нотните стойности и легатура;
- е) нотните стойности във връзка с различните размери.

Четвъртият етап представлява практическо приложение и затвърдяване на метроритмичния материал чрез придобиване на умения за самостоятелно солфежиране.

Възпитаването и развитието на метроритмичния усет е дълъг процес, който се основава на мисловно-интелектуалното участие на обучаваните, в резултат на познавателната дейност.

Необходимо е да се направи кратък преглед на учебните програми по солфедж, засягащи развитието на метроритмичния усет в специализираните паралелки по музика. Формирането му включва изграждане на умение за отразяване елементите на музикалната изразност (темпо, метрум, ритъм) с движения, изграждане на усет за метричен акцент при двупремерните и трипремерните метруми, равноделните и неравноделните размери. Различаването на дълги и кратки тонови трайности е пропедевтична дейност към нотното ограмотяване. Оттук формирането на метроритмичния усет се осъществява в две посоки:

– запознаване с нотните стойности цяла, половина, четвъртина, осмина, съответните паузи, ритмичните групи, образувани от тях – осмина с две шестнайсетини, синкоп, две шестнайсетини с осмина, четири шестнайсетини; неправилното деление на двуделните и триделните стойности – триола, дуола, квартола секстола и усложнената ритмика с легатури и точкуване;

– осъзнаване на тактови размери: равноделни – $2/4$, $3/4$, $4/4$, $3/8$, $6/8$, $9/8$, $12/8$, неравноделни от I и II вид – $5/8$, $7/8$, $9/8$, $5/16$, $7/16$, $8/16$, $8/8$ и жанровете.

За по-голяма последователност при методическата разра-

ботка на проблема основните моменти в развитието на метроритмичния усет ще бъдат проследени в последователността на тяхното изучаване:

1. Осмисляне на метричната пулсация като жанрова особеност на музикалния образ. Запознаване с тактовите размери – прости, сложни, равноделни, неравноделни.

2. Свързване на тоновете трайности с нотните стойности.

3. Овластяване на основните ритмични групи и комбинациите между тях.

4. Ритмични групи, получени при неправилното деление на нотните стойности и легатура.

5. Нотните стойности във връзка с различните размери.

6. Темпо и темпови обозначения.

Диференцираното проследяване на музикално-изразните средства в метроритмиката от гледна точка на методиката ще насочим към една от глобалните задачи на обучението по солфедж – интелектуалното развитие. Това е от особена важност при музикалното обучение в началната степен. По-нататък овладяването на метроритмиката изисква комплексно, обобщено приложение на отделните и елементи – метрум, тактови размери, ритъм и

ритмични групи, темпо и жанрови особености.

Началният етап от развитието на метроритмичния усет е тясно свързан с проявленията на мелодическия слух. При неговото формиране наред с ладовите представи се натрупват и метроритмични. Критерият за точността на тяхното изпълнение е в основата на осъзнаване на метроритмичните елементи.

Работата върху развитието на метроритмичния усет започва с интуитивно разпознаване закономерностите в равномерното редуване, пулсация на силни и слаби моменти в мелодичната линия. Най-целесъобразно това осъществяваме на основата на жанровата ориентация. Чрез равномерно броење на две и три отначало се разпознават марш, валс, хоро. То се свързва с наличието на акцентирани и неакцентирани времена. На основата на тази особеност дадена мелодия определяме като марш (умерено темпо и двувременен метрум) или като хоровадна (бързо темпо), валс, менует и т.н. По същия начин проследяваме броењето на четири, насочвайки вниманието към силно първо и полусилно трето време. Постепенно периметърът на метроритмичните представи се разширява с примери от българското народно творчество – ръченица, пай-

душко и дайчово хоро. Броењето при тях е неравномерно, със задържане на някой от дяловете. По-нататък се овладяват тактовите размери и се прави съпоставка на тактовия показател $2/4$, $3/4$, $4/4$, $5/8$, $7/8$, $9/8$. При работа се съблюдават и спазват основните дидактически принципи. Натрупват се представи чрез подражателно заучаване на мелодии и песни. Правят се аналитични наблюдения и се дават теоретични знания.

Изложените методически указания осъществяват освен образователни и възпитателни задачи: емоционална отзивчивост, естетическо възпитание и умствено развитие. Абстрактно-проблемният характер на обучението изисква наличието на мисловни процеси, които дават отражение върху интелектуалното развитие. Фактът, че тези закономерности трудно могат да се материализират, т.е. да се онагледят без опора във въображението и аналогичното мислене, сам по себе си представлява интелектуално начало в обучението. В случая едва ли можем да оспорим ефективността и рационалността на мисловната дейност. Чрез възприемане, анализиране, възпроизвеждане и практическо приложение на получените знания обучаваните придобиват нови качества.

Свързването на тоновите трайности с нотните стойности е в тясна зависимост с разглеждания проблем – активизиране на интелектуалната дейност чрез развитие на метроритмичния усет. Възможността за практическо приложение и ползване на нотните стойности като основа на музикалната азбука е аналогична с азбучното оgramотвяване. От гледна точка на двуизмерността (тоново-височинно и метроритмично многообразие) на нотните знаци, нотното оgramотвяване е по-сложно и по-трудно. В това отношение мисловно-интелектуалните усилия са много по-големи. Учебният процес за запознаването на децата с нотното писмо е по-дълготраен. Постигането на положителни и добри резултати е сложна педагогическа задача, особено в ранната детска възраст.

Порядъкът при осмисляне на основните нотни стойности се определя от различните пособия и учебниците по солфедж. Най-целесъобразно е това да започне с овладяване на четвъртина нота. Съвпадането на метричното време с отмерването на четвъртината улеснява процеса. Оттук последователно разширяваме познанията с останалите нотни стойности. Овладеват се половина нота – отмерена с две метрични времена, цяла нота – съответно с че-

тири и др. След осмислянето и приложението им чрез анализ и солфеджиране преминаваме към усвояване на останалите двуделни и триделни стойности. За постигане на ритмична точност при изпълнение на дадена нотна стойност задължително условие е брoненето – мисловното отмерване на нейното времетраене. Усвояването на тази материя се свързва с математиката по отношение закономерностите и активността на мисловната дейност. Казано с други думи, не аритметика чрез цифри, а тонови трайности, изразени с нотни стойности, определят значението на метроритмичния усет за цялостното умствено развитие. Всичко това доказва отново степента на интелектуалната значимост на нотното оgramотвяване.

След усвояване на нотните стойности се преминава към овладяване на основните ритмични групи и комбинации между тях. В учебния процес всяка нова ритмична група се овладява последователно и системно. След натрупване на музикални представи за съответния елемент, свързано с подготвителни, целенасочени наблюдения, се разкрива същността на елемента, показва се начинът на означение, записване. Затвърждава се чрез съзнателно прочитане. Точността на изпълне-

ние в метроритмично отношение се подпомага от зрителен разбор и анализ на ритмичните фигури във всеки такт. При упражненията е необходимо да се постигне равномерно и устойчиво редуване на мярната единица или редуването на различни ритмични групи, които се състоят от подразделенията на тази единица на по-малки части, или групирането и в по-големи стойности. Всичко това се извършва не механично, а съзнателно, на основата на активно участие на учениците.

По-нататък знанията по елементарна теория се разширяват чрез запознаване с ритмичните групи, получени при неправилно деление на нотните стойности – двуделни и триделни. При тях броят на частите, на които е разделена дадена нотна стойност, не съвпада с броя на равните части, получени при естественото им деление. Оттук произтича сложността при овладяването им. Прецизността на изпълнението е свързано с отчитане на метричните времена и разпределяне на ритмичните групи в тях. Това става чрез аритметично пресмятане времетраенето на нотните стойности, образуващи ритмичната група. При разчитане на нотен текст точното метроритмично възпроизвеждане е проблем. Затова дейността е съпроводена с пър-

гава и аналитична мисловна дейност и предварителен анализ.

Усвояването на ритмиката става в организацията на паралелно изучаваните с тази материя тактови размери. За постигане на точност при ритмичната реализация съществена роля има метричният акцент. Изграждането на ритъма е неделимо от такта. В обучението те вървят винаги заедно. Във връзка с различните размери нотните стойности придобиват не само различно емоционално значение, но и различно времетраене. В тривременните размери $3/2$, $3/8$, $3/4$ четвъртината трае съответно : половин метрично време в $3/2$, две метрични времена в $3/8$ и едно в $3/4$. Организирането на съществуващите ритмични групи в рамките на конкретната пулсация в метрума изисква участието на рационалното начало – аналитичността. Винаги ритмичните групи, разпределени в тактовите времена, раздробени на по-малки или групирани в по-големи нотни стойности, се анализират разсъдъчно чрез смятане – събиране и деление.

Съществен въпрос при развитието на метроритмичния усет е начинът на тактуване – ударно и фигурно. При ударното тактуване метричните времена се отмерват с ръка или крак. Всяко време включва два маха – надолу и на-

горе. Разчленяването му на две еднакви части насочва вниманието към съпоставяне на ритмичните групи според нотната стойност, изпълнена за един мах. При използването на различните размери това усложнява мисловното участие на детето според стойността на метричните времена на половина, четвъртина, осмина, условно изразено чрез тактовия показател.

При фигурното тактуване изходно начало е размерът – броят на времената при простите и броят на дяловете при сложните размери. Ритмичното изпълнение на фигурното тактуване е по-сложно, защото движенията на ръката са по-разнообразни в сравнение с ударното. Едновременно с това за изпълняване на ритмичните групи слухът самостоятелно трябва да търси опора във вътрешното движение на метричните времена. Безспорно това е сложен процес, който се основава единствено на интелектуалните качества на обучавания.

При формиране на метроритмичния усет не може да се пренебрегне фактът, че той има двигателен характер. Съществен момент в педагогическата практика е използването на музикални движения – ходене, маршируване, бягане, танцуване. При работата с малки деца в началната степен на

обучение това е особено важен момент. Музикалните движения имат не само атрактивно-забавен характер, но и голямо естетическо въздействие. За успешното им провеждане е необходимо да има освен пластика и култура на движенията и познания в областта на музикалните жанрове. Да се отчита метрумът и характерът на художествения образ, което е свързано с мисловно-познавателната дейност.

Овладеяването на третия компонент на метроритъма – темпото и темповите отклонения – е сравнително по-лесно от гледна точка на интелектуалното развитие. Тази материя от елементарната теория на музиката на практика се усвоява в началото на нотното ограмотвяване или върви паралелно с другите раздели на условно разпределения материал по метроритмика. Осмислянето на темпото като изразно средство е своеобразно смислово възприемане на музикално-художествения образ. Тази относителна условност има чисто интелектуален характер, защото е придобита чрез натрупване на музикално-слухови представи и опит. Що се отнася до заучаването на темповите обозначения (*Largo*, *Modérato*, *Allegro*, *Presto* и др.), те се запаметяват механично и активно упражняват паметта. Натрупани-

те познания в областта на музикалната теория допринасят за развитието на музикалната и обща култура. Те създават благоприятна възможност за по-лесно ориентирване в музикалните явления, за по-пълноценно ползване на изкуството. От друга страна, изграждането на умения да се поддържа равномерно темпо, независимо от разнообразието на тоновете трайности, е нелек проблем в обучението. Той е свързан с контрол върху собственото изпълнение.

При изграждането на метроритмичния усет ритмичният разбор съпътства всички нива на обучение. Пътищата за внедряване на ритмичност са 3: зрителен, мускулно-двигателен и слухов. Те взаимно се подпомагат и контролират. Следователно формирането на тази способност се осъществява на основата на активна мисловна дейност, разсъдъчност и самоконтрол в изпълнителската дейност.

***

За установяване на хипотезата е направен констатиращ експеримент. Той е проведен през 1996 г. на територията на Великотърновска община. Обхваща 6 паралелки за профилирано обучение в СОУ "Емилиян Станев" – II, IV, VI VII кл. от паралелките с разширено изучаване на музика (144

уч.) и IX, XII кл. от паралелките с профил Музика.

Целта на експеримента бе да се установи нивото на развитие на метроритмичния усет. Наблюденията върху него са съобразени с психо-физиологическите особености на обучаваните. Разграничени са 3 възрастови групи: начален, среден, горен курс. Обект на изследването при доказване на изказаното предположение е нивото на метроритмичния усет, проследено през целия курс на обучение в специализираните паралелки на СОУ.

Критерии, стимулиращи нивото на мисловната дейност чрез развитие на тази музикална способност, са:

- качеството на практическото приложение на знанията и уменията в областта на метроритмиката;
- прецизността при пеене на ноти;
- пълноценността на мисловната дейност в основните форми на работа;
- устойчивостта на вниманието;
- самостоятелност в изпълнение на задачите;
- творческата активност на учениците.

Задачите, чрез които са извършени съответните констатации и изводи, са диференцирани по

трудност съобразно учебните програми. Те са:

1. Откриване на метроритмичната пулсация на основата на жанрова ориентация.

2. Възпроизвеждане на ритмичното последование, възприето еднократно.

3. Устен метроритмичен анализ на музикалното построение.

4. Ритмическа диктовка.

5. Приложение на двата начина на тактуване – ударно и фигурно.

6. Солфежиране на прима виста.

7. Творческа импровизация по зададен метроритмичен елемент.

Откриването на метроритмичната пулсация и жанра се извършва чрез еднократно възприемане на жанрова пиеса. Показателите са (вж диагр. 1)

а) вярно определяне

б) невярно определяне

На основата на получените резултати констатираме, че жанровата ориентация е най-добра при учениците от горния курс. Това може да обясним с количеството на придобитите знания, уменията за тяхното приложение и повишената обща култура на учениците.

Възпроизвеждането на ритмичното последование се извършва по памет след еднократно

изпълнение. То се усложнява за средния и горния курс чрез включване на по-сложни ритмични групи, не повече от 3-4. Показатели за отчитане са (вж. диагр. 2):

а) добре – точно възпроизвеждане

б) задоволително – с допускане на грешка

в) незадоволително – неточно, погрешно.

Анализът на резултатите показва, че учениците от горния курс възпроизвеждат по-точно ритмичното задание в сравнение с учениците от началния курс. Като причина ще посочим устойчивостта на паметта, вниманието и предварително натрупания интелектуален опит.

При извършване на устен метроритмичен анализ на възприето музикално построение бе установено нивото на знания в областта на елементарната теория, уменията за практическото им приложение и пъргавината на мисловната дейност. Показатели са: (вж. диагр.3)

а) добре – при пълен и точен анализ;

б) задоволително – при непълен анализ

в) незадоволително – неточен анализ

Изследванията потвърждават, че разликата по отношение качеството на анализа е в полза на учениците от горния курс.

Нивото на развитие на метроритмичния усет бе установено и чрез записване на ритмическата диктовка. Заданието бе изпълнено на части два пъти, а времето за отразяване на нотния текст бе максимално кратко. Показатели са (вж. диагр.4)

а) добре – без грешки

б) задоволително – с ритмически грешки

в) незадоволително – с допуснати грешки и незаписани тактове

Резултатите отново потвърждават по-голямата пригодност на учениците от горния курс. Обяснение може да се направи с активността на мисловната дейност, устойчивостта на вниманието и паметта.

Умението за приложение на ударното и фигурно тактуване бе установено чрез солфежиране на мелодично построение и приложение на двата начина на тактуване. Резултатите, които са изразени на диаграмата, са обобщени по показателите (вж. диагр.5)

а) добре – точ. и прав.

б) задоволително – с допускане на грешки:

в) незадоволително – с неравномерно тактуване.

При съпоставка на резултатите констатираме, че значително по-добре се справят учениците от горния курс. Натрупаният опит е гаранция за стабилност на вниманието и мисловната дейност.

За установяване пъргавината на мисловната дейност и прецизността при пеенето по ноти бяха извършени наблюдения върху солфежиране на прима виста (със средна трудност). Показателите, по които бяха отчетени резултатите, са (вж. диагр.6)

а) добре – точно интонационно и метроритмично

б) задоволително – с допускане на метроритмични грешки

в) незадоволително – с допускане на интонационни и метроритмични грешки

Оказа се, че най-пригодни за самостоятелно прочитане на нотен текст на прима виста са учениците от горния курс. При тях слуховият опит, мисловната дейност и знанията са фактори за високо интелектуално ниво на развитие.

Изследването за проучване нивото на творческата активност бе извършено чрез задаване на ритмично последование, върху което

да се импровизира мелодия. Показатели са (вж. диагр.7)

а) висока степен – спазване на ритмичната схема и съответствие в характера на мелодията

б) средна степен – с допускане на грешки по отношение на схемата или несъответствие в характ. на мелодията

в) ниска степен – несполучлива импровизация

Тенденцията в нивото на творческите импровизации е в полза на учениците от горния курс. Това обясняваме с умението да се прилагат на практика придобитите знания и с по-високата степен на интелектуално развитие.

***

Констатация за практическото приложение на знанията и уменията бе направена чрез зад. 1, 2, 4, 6. Съотношението на едно сравнително добро адаптиране на познанията и приложението им в нова ситуация е значително по-добро при по-големите ученици.

Наблюдения за пъргавината на мисловната дейност бяха констатирани чрез зад. 3, 4, 5, 6. Анализът на резултатите по-каза, че значително по-голяма е бързината на мисловната реакция при учениците от горния курс. Това обясняваме с по-голямата пригодност за приложение на изразните елементи и с по-добрата познавателна и мисловна дейност.

Устойчивостта на вниманието и паметта бе установено със зад. 2,4 и 5. На основата на получените резултати може да се твърди: устойчивостта на вниманието и музикалната памет укрепват в процеса на обучение.

Значим показател за нивото на умствено развитие е самостоятелността при справяне с поставените задачи и дейности. Тя бе обект на наблюдение по време на целия експеримент. Очевидно самостоятелността се увеличава в зависимост от количеството на знанията и придобитите умения за практическото им приложение в нови условия.

Нивото на творческата активност се констатира чрез зад.7. Резултатите бяха отчетени.

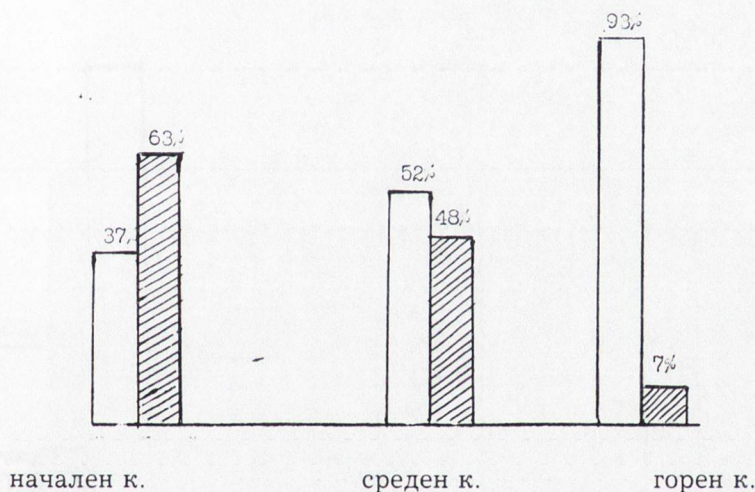
Анализът на изложените резултати е в потвърждение на поставената хипотеза. *Развитието на метроритмичния усет е средство за стимулиране на интелектуалната дейност в часовете по солфеж в специализираните паралелки на СОУ.* Колкото по-задълбочено и професионално се владее теоретичния материал, колкото по-съзнателно и мотивирано се участва в един учебен процес, толкова по-висока е степента на мисловно-интелектуалното развитие, усъвършенстване и активност. Това се доказва чрез сравнените показатели, отчетени

в експерименталната част на разработката. Възходящите и положително нарастващи постижения по класове и години безспорно се дължат на системно и целенасочено овладяване на метроритмичните закономерности на музиката.

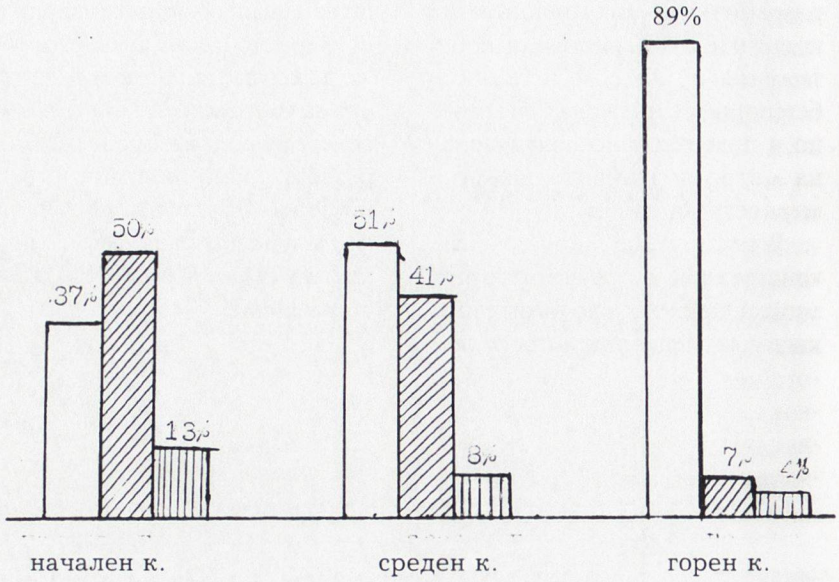
В заключение ще направим констатация, че обучението по музика допринася положително както за специалната професи-

онална подготовка, така и за решаване на най-общите задачи на обучението и възпитанието. Може да се твърди, че чрез развитието на метроритмичния усет в часовете по солфедж се съдейства за развитие способностите на личността за интелектуална дейност, формиране на познания, понятия, с което осъществяваме умственото развитие.

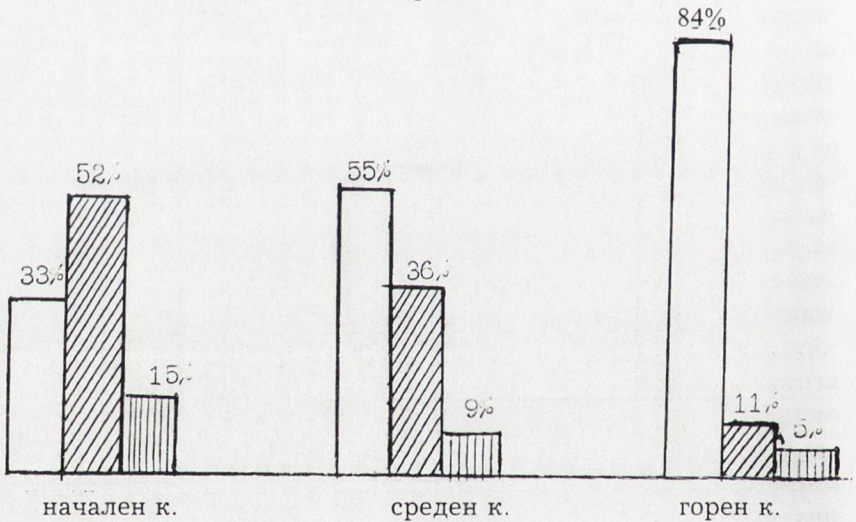
Диаграма 1

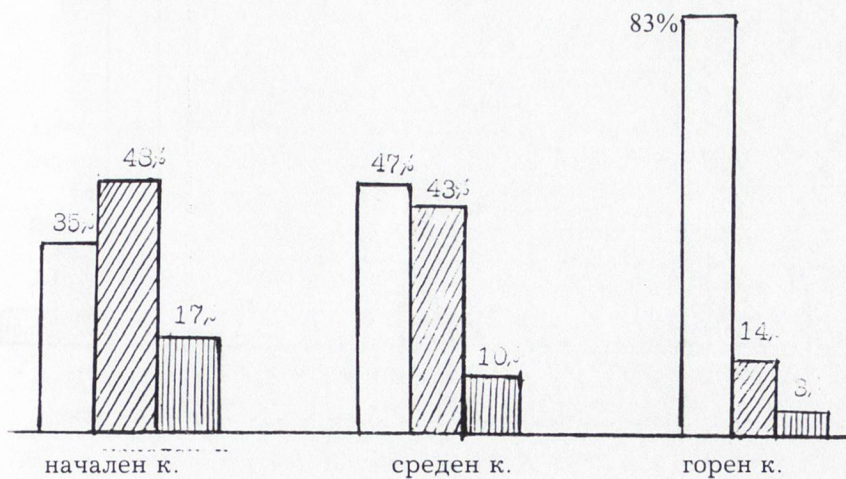
Диаграма 2

Диаграма 3

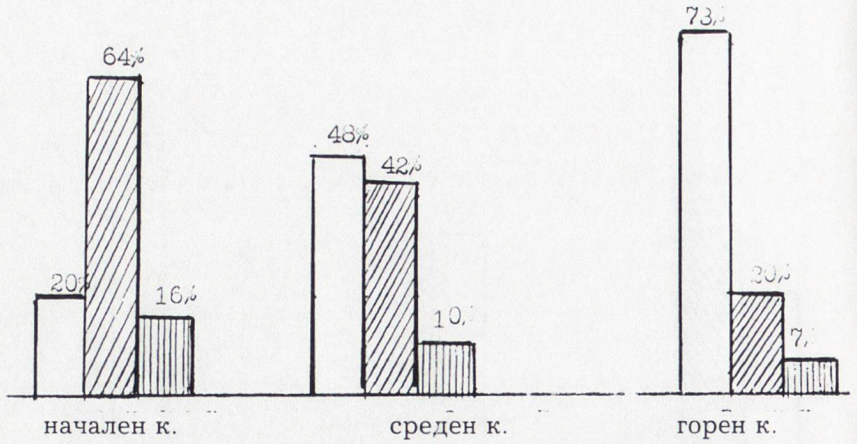
Диаграма 4

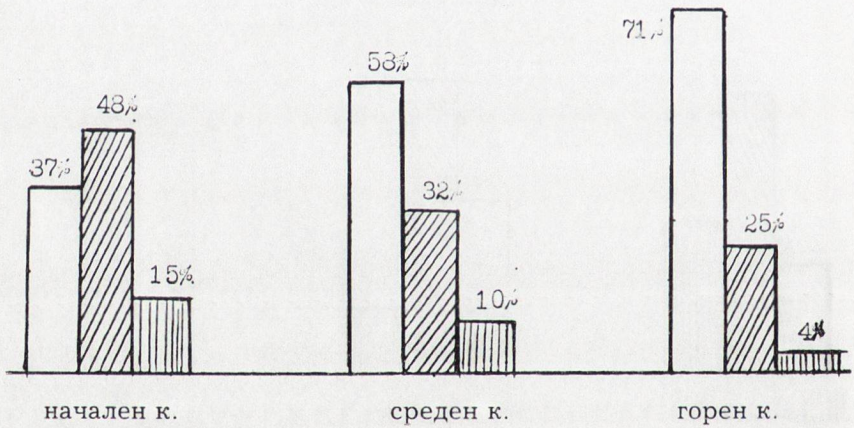
Диаграма 5

Дијаграма 6

Дијаграма 7

DEVELOPMENT OF METRORYTHM ACCEPT

NINA NATCHEVA

Summary

The musical art deals with abstract means. Their meaning is complicated mental and psychological process, wherein there are except emotions but mental processes that help for realisation of modern tendencies.

Teaching of solfege aims development of musical hearing through abilities and give scientific and practical knowledge for musical means. Forming the metrorythmical acceptance practically combine three components — metrum, rythm, tempo, which mutually help each other. When we read a musical text, the exactness of metrorythmical realisation is accompanied with analitic mental activity and previous analysis, stimulating intellectual activity. The realisation of metrorythm need maximum concentration of mental processes which help mental development.